

O IPOTEZĂ PRIVIND DATAREA ȘI PROVENIENȚA UNUIA DINTRE CELE MAI VALOROASE OBIECTE LITURGICE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ : CĂDELNIȚA DE LA MĂNĂSTIREA TISMANA, JUDEȚUL GORJ

VICTOR SIMION

Printre numeroasele lucrări de mare valoare artistică și documentară aflate în patrimoniul Secției de artă medievală a Muzeului Național de Artă din București se numără și o cădelniță ce a aparținut Mănăstirii Tismana, județul Gorj. Se pare că este cel mai vechi obiect liturgic ortodox din această categorie de obiecte de cult din țara noastră. Este o lucrare robustă, realizată din argint masiv, aurit, având o greutate de 1700 grame și o înălțime de 26 cm. În lucrările de specialitate ce au apărut până acum atât atribuirea cât și datarea ei sunt incerte, de regulă, ea fiind considerată opera unui atelier transilvănean care a realizat-o într-un interval de timp situat între sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea. Incertitudinile sunt datorate faptului că lucrarea nu are nici un fel de inscripții sau marcă de meșter. Singurul lucru știut cu precizie este că lucrarea s-a aflat de multe veacuri în patrimoniul Mănăstirii Tismana unde a fost identificată și inventariată de către Al. Odobescu, cel ce va propune aducerea sa în Muzeul Național de Antichități, Secția ecleziastică. Fiind vorba de o lucrare de o excepțională valoare artistică și documentară, o dată mai mult, ea a constituit obiectul unei cercetări minuțioase. Iată câteva date care pot aduce lămuriri suplimentare privind perioada de realizare și proveniența sa.

Se știe că biserica Mănăstirii Tismana a fost întemeiată în jurul anilor 1375—1376, sfîntirea ei avînd loc „la anul de la facerea lumii 6886” adică 1377—1378,

de către sfîntul călugăr Nicodim. Acesta se refugiase în valea Tismanei venind de la Vodița — cu mica obște de călugări — spre a se salva din evenimentele militare ce aveau ca obiect al disputei luarea în stăpînire maghiară a Banatului de Severin.

Mănăstirea Vodița, cu hramul Sfîntului Antonie, patronul eremiților, fusese ridicată, după cum se știe, de către același călugăr Nicodim „și frații lui” (scrie cronică), probabil către vara anului 1372 — oricum anterior anului 1374 — cu sprijinul material al voievodului Vladislav I — acel Vladislav Vlaicu (sau Vlaicu Vodă) ce a domnit între anii 1364 —1377. Voievodul îi acordă o serie de privilegii și o înzestrează cu importante danii și moșii ca pe o veritabilă ctitorie domnească menită să joace un rol important în viața religioasă și monahală a vremii. Într-unul din documentele de danie se consemnează următoarele: „*Pentru ca eu, cel întru Hristos Dumnezeu bîncredinciosul Vladislav, din mila lui Dumnezeu domn a toată Ungrovlahia, am binevoit, după îndemnul lui Dumnezeu, să ridic o mănăstire la Vodița în numele marelui și purtătorului de Dumnezeu Antonie, ascultînd pe cînstitul între monahi Nicodim, de asemenea și cu cheltuiala și daruri de la domnia mea, iar cu munca lui chir Nicodim și a fraților lui, am zidit și am zugrăvit. Și după cît aduce vremea, acum am dăruit un «Tetraevanghel» ferecat cu argint și aurit, o cădelniță de argint (subl. ns.), vase de slujbă de argint, odăjdii preoțești de mătase, o perdea, perdelele de altar de camhă, câte are*

nevoie biserica, un epitrafil, și rucavițe cusute cu fir de argint...” („Documente privind istoria României”, vol. I, doc. 4, pp. 36–37, București, 1938).

Sunt deci menționate aici mai multe obiecte de cult a căror enumerare ne-a reținut atenția și iată din care motive.

Este de presupus că o dată cu refugierea temporară a obștei călugărești de la Vodița la Tismana (la Vodița obștea cuprindea 12 călugări, pentru ca mai apoi, la Tismana să rămână numai în 10 cuvioși), refugiu ce a avut loc, pro-

Cadelnița provenind de la Mănăstirea Tismana
juțul Gorj, cca 1372–1375

tabil, între anii 1375–1376, călugărul Nicodim să fi luat cu sine și odoarele de preț cu care fusese înzestrată Vodița de către voievodul Vladislav Vlaicu nu cu mult timp înainte. Printre acestea va fi fost desigur și acea cadelniță de argint menționată în actul de danie alături de broderiile și țesăturile de preț care nu puteau fi lăsate pradă pierzaniei. Epitrahilul și bedernița se află și astăzi în colecția Mănăstirii Tismana, ele fiind

considerate printre cele mai vechi și mai de preț lucrări textile din patrimoniul religios al țării. Deși au fost datate de către cercetători ca fiind realizări ale intervalului 1381–1389, pe baza monogramei Mitropolitului *Antim-Daniil Critopol* ce se află brodată pe lucrări, nu este exclus ca ele să fie mai timpurii, întrucât Mitropolitul Critopol a păstorit între anii 1370–1402, perioadă ce se suprapune celei în care a fost construită și a funcționat (temporar) Vodița. Se mai vorbește în document (care, din păcate nu este datat dar este atribuit perioadei dintre anii 1372 – data construirii Vodiței și 1375 – anul mutării la Tismana) și de „un «*Tetraevanghel*» ferecat cu argint și aurit”, lucrare ce s-a aflat la Tismana, iar în prezent se află la București, dar acesta reprezintă un manuscris realizat de către călugărul Nicodim între anii 1404–1405, ferecătura fiind atribuită aceleiași perioade având ca reper vechimea manuscrisului.

Fără a intra acum în detalii cu privire la acest „*Tetraevanghel*”, s-ar putea, totuși, presupune că ferecătura masivă din argint aurit a acestuia este una și aceeași cu ferecătura dăruită de Vladislav, (menționată în documentul citat), manuscrisul pe care îl conținea putându-se deteriora în timp (este vorba de o perioadă de 30 de ani între anul daniei lui Vladislav și anul când Nicodim a realizat manuscrisul său, cuprins actualmente între copertile îmbrăcate în argint aurit) călugărul Nicodim refolosind vechile coperti pentru a îmbrăca propria scriere. Nu este primul caz cunoscut de refolosire a copertilor pentru alte manuscrise sau tipărituri decât cele cărora le-au fost inițial destinate.

Revenind însă la obiectul atenției noastre, considerăm ca plauzibilă ipoteza că această cadelniță a făcut parte din odoarele ce au aparținut Mănăstirii Vodița, prin dania lui Vladislav Vlaicu menționată în document. Forma cădelniței este unică, până în prezent, în argintăria de cult din țara noastră. Ea are aspectul unei bisericuțe cu planul în cruce greacă înscrisă, având un coronament de cinci turlă: una centrală, mai amplă și alte patru mai mici, la colțuri.

Acest tip de plan l-au avut (și îl au) Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, terminată în anul 1352, dar pictată între anii 1364—1366 în vremea — nota bene! — aceluiași domnitor Vlaicu Vodă și, mai târziu biserica fostei Mitropolii din Târgoviște al cărei coronament număra și el 5 turlă.

Cădelnița — așa-zisă „de la Tismana” — deși prezintă din punct de vedere planimetric similitudini cu edificiile de cult ortodoxe practicate în Serbia și în zona balcanică, are și elemente de proveniență gotică occidentală (așa cum sunt arcadele în arc frânt de la ferestrele suprapuse de pe fiecare latură, fleuronii gotici, ferestrele polilobe). Sub arcadele inferioare se află amplasată silueta câte unui călugăr îmbrăcat în rasă călugărească apuseană. Aspectul cădelniței îmbină deci elementele a două arii de cul-

tură — cea oriental-ortodoxă și cea occidental-gotică, fapt ce i-a determinat pe unii cercetători să o atribuie unui atelier dalmatin (posibil, date fiind cunoscutele legături pe care Vlaicu Vodă le-a avut cu Serbia). Alții o consideră ca operă a unui atelier transilvănean. Cert este că prin funcția sa liturgică, cădelnița a fost dintru început comandată pentru un edificiu de cult ortodox, iar forma sa unică, nerepetată în Țările Române, reprezentând planuri ce nu au fost reluate în veacurile următoare decât în mod excepțional, poate să conducă către ipoteza unui atelier transilvănean, ipoteză către care ar inclina și perfecțiunea execuției. Concluzia pe care o avansăm deci — ca ipoteză, desigur — este că această lucrare a putut fi realizată între anii 1372—1375, într-un atelier transilvănean, neidentificat încă, și a aparținut inițial bisericii Mănăstirii Vodița din ținutul Severinului.